

बहु संपाद्याची

‘कोकणी’ - एक सौद

पा द्री थोमस स्टिफन्सांचे दौडीना क्रिस्तां वाचताले. क्रिस्तांवधमं घेवणी भुग्यांक ह्या धर्माची मुळाची शिकवण दिवपाखातीर गुरु ('गुरु') आनी शिश्य ('शिसु') हांच्या संवादाच्या रूपान रचिल्ले पुस्तक हे. सोळाच्या - सतराच्या शतमानांतली, पोर्तुगेज भाशेतल्या उतरांक निकतीच दारां उक्तीं करूक लागिल्ली म्हेवाळ कोंकणी भास, आनी भुग्या वाचप्यांक दोळ्यां मुखार दवरून पाढी स्टिफन्सांनी रचिल्ली ल्हान ल्हान सुट्सुटीत वाक्यां. कोंकणी क्रिस्तांवांचे जिबेर सदां घोळपी 'आमच्या बापा...', 'नमन मारिये...' बी प्राथनांचीं सगल्यांत पोरणीं रूपां, मेकळो करून सांगिल्लो तांचो अर्थ...

ह्या बरपांत गुरु प्रस्न विचारता आनी शिश्य प्रस्नांच्यो जापो दिता.

देखीक, गुरु विचारता, 'तू क्रिस्तांव?' आनी शिश्य जाप दिता, 'होय, परमेस्पराचे मुख्येन'. 'क्रिस्तांव म्हणजे कित्तें?' गुरु परतोय विचारता आनी शिश्य सांगता, 'क्रिस्तांव म्हणजे, जो कोणु जेऊ क्रिस्तांचे शास्त्र सुमुर्ति सतेमानिता, आनी उचारिता तो.'

म्हळ्यार, गुरु आरते परते प्रस्न विचारून शिश्याची 'परिक्षा' घेता, क्रिस्तांव धर्माचीं मुळाचीं तत्वां ताका सारकीं समजल्यांत म्हणपाचे खरेण करून घेता.

सध्या, 'के दाचो अर्थु' ह्या माथाळ्याच्या 'कापित्ला'चे निमाणे कडेन गुरु शिश्याक सांगता -

'तरि उधंड करून परमेस्पराक अर्गा दि, उपकार मानि, कित्या, तुका येमकोडिच्या मांगाचीं, आणी कोंकणपणाच्या अंथकारातुलो काडुनु क्रिस्तांवपणा भितरि मेळसो केलो, ताच्या उतमा शास्त्राचो उजवाड भोगुंच्याक.'^३

'कोंकणपण', 'क्रिस्तांवपण' वाचताना म्हजे भितल्या नासविज्ञानिकाक सदृष्ट जालें - सोळाच्या शेंकड्यांत पोर्तुगीज गोंयांत पाविल्ले तेन्ना 'कोंकणपण' उतर गोंयकारांचे जिबेर घोळटालें काय? 'क्रिस्तांवपणा'ची गजात वेगळी. 'क्रिस्तांव' उतर पोर्तुगेजूच घेवन आयिल्ले. दुसऱ्या उतरांचे देखीन ताका '-पण' कूस लावन ताणी 'क्रिस्तांवपण' उतर घडयलें अशे म्हणू येता. पूण 'कोंकणपणा'चे

देखीन 'क्रिस्तांवपण' घडले? काय, दोनूय उतरां असले तरेच्या हेर उतरांचे देखीन पाढी स्टिफन्सांनीच पयलीं वयलीं घडयल्ली? ह्या, जाल्यार ह्या उतरांची गरज तांकां कित्याक जाणवली?

मुखावेल्या, सातव्या, 'परमेस्पराच्या धा उपदेसांचो अर्थु' ह्या माथाळ्याच्या कापित्लांत गुरु शिश्याक विचारता, 'पयलो उपदेसु कैसो सांबाळुंचो?' आनी शिश्य ताका जाप दिता, 'समेस्त कोंकणांले देव, देवदुतां आणी तांची रिंग परवडि, आचार, घाडिपण, जोयशिपण वर्जुन, येकाचि सतेवंत परमेस्पराक मानु देवंचो, ताची प्रति सेवा करूनी. आणी ताचेवरि सर्व भरवसो ठेडुनु, ताचेचि लागी, जें काय आपुल्या जिवाक, होउ कुडिक जाएं, तें मागुचें, तोचि आमच्या सर्व अर्थ...'

बरव्याचो दातारु म्होणु.^४

'घाडिपण', 'जोयशिपण' तशें 'कोंकणपण' आनी 'क्रिस्तांवपण'.

'घाडी' ह्या जात-नामाक '-पण' कूस लागून घडिल्ले 'घाडिपण' (आयचे कोंकणीत 'घाडपण') हें भाव-नाम म्हळ्यार घाडी जें करता त्या कामाचें - घाडयाच्या कार्याचें - नांव. अशेच 'जोयशी' वयल्यान 'जोयशिपण' घडलां.

असले तरेचीं आनिकूय उतरां कोंकणीत घोळटात. देखी : 'मेस्तपण' (मेस्त+पण), 'भटपण' (भट+पण), घडये, 'वाणपण' (वाणी+पण) उतराचो अपग्रंश आशिल्ले 'वांटपण' ...

उतराचे घडणेचे नदरेन 'कोंकणपण' (कोंकणे+पण) आनी 'क्रिस्तांवपण' (क्रिस्तांव+पण) हींय उतरां वयले वळेतलीं अशे म्हणू येता.

पूण उतराच्या वापराचे नदरेन आनी अर्थाचेय नदरेन हीं दोन उतरां वयर दिल्ल्या हेर उतरां परस वेगळीं. 'भट भटपण करता', 'घाडी घाडपण करता' अशें म्हणू येता तशें 'कोंकणो कोंकणपण करता', 'क्रिस्तांव क्रिस्तांवपण करता' अशें म्हणू नजड. परिभाशीक उतरावळ उपकारावन सुंगाचें जाल्यार, सिनटॉमेटीक आणी पॅरिडिगमेटीक, दोनूव्या नदरानीही उतरां 'भटपण', 'घाडपण' सारकेल्या उतरां परस वेगळीं - 'कोंकणो करता तें क्रिस्तांवपण', 'क्रिस्तांव करता तें क्रिस्तांवपण' अशें म्हणूकं येना.

'कोंकणपणाक पाळो दिता तो कोंकणो', 'क्रिस्तांवपणाक पाळो दिता तो क्रिस्तांव' अशें म्हणू येता.

आनीके एक गजाल जाणवली -

दौत्रीना क्रिश्तांव हिंदू उतर खंयच येना. सोळाव्या शेंकड्यांत गोंयांत आयिल्ल्या मिशनरीक तेनाच्या गोंयकारांनी आफणाली वळख 'कोंकणे' म्हुण्णूच करून दिल्ली काय? 'कोंकणे' हीच गोंयकारांची तेनाची अस्मिताय आशिल्ली काय?

वनवाब्याचे मळो 'चाकूक बसले. सतराव्या शेंकड्याच्या उतराधीत मिशनरी साहित्य निर्मणेच्या काळाच्या सौंपत्यार उजवाडा आयिल्लें पाढी मिगेल द आलमेदांचे बरप हें. ह्या बरपांतूय 'कोंकणे': 'कोंकणपण', 'क्रिस्तांव': 'क्रिस्तांवपण' जायत्या सुवातांनी मेळ्यें.

देखी:

१. "...जो कोणु कोंकणपणा अनुभावार्थाच्यो वस्तु, ताचे आचार, रितु, घाडिपण, जोयशिपण चालौनु सत्यमानिता, वा स्वप्न शंकून पारखिता, वा गुनी, अगमी वस्तु, ठंयं घालुंच्याक नसोल्वतले प्रकार सोदिता, तो भावार्थाचे भनिरि, वा ताच्या निर्मळपणा आड व्हडि चुकि करिता." (पान ४६९.)

२. "पवित्रां आपोस्तलांनो! तुमि जे आसति, ते पवित्री इग्जेच्या मंडळाचे दोनि सुर्ये; प्रथुमिच्यो दोनि दिवळ्यो, देवशिंहासनाक फुटल्ल्यो दोनि झारी, ज्यो सगळे क्रिस्तांवपण शिंपताति, वा फळ पुटा हाडितात..." (पान ५११.)

३. "...इग्रज म्हणजे भावार्थाचो जमो मेळू. जे समेस्त येका उपमदेहा ठांय येकवटून, स्वामया जेझु क्रिस्ताक सत्यमानिताति, जांकां देवकृपा वा देवाच्या शब्दा वरोनु, कोंकणेपणाच्या काळोका, वा पातकांतुले काझू, देवाचे वोळखी वा पवित्रा फेभावारात्याच्या दिपिप्रकासा हाडिले." (पानां: ५१३, ५१४.)

४. "...समेस्तां भावार्थां क्रिस्तांवाचो जमो, मेळू, समेस्तांक प्रघटि, सगळ्या संवासाराक विस्तारली येकिचि इग्रज. कोंकण्या अनुभावार्थाचे जमे, मेळ जे वेवेगळे आसति, ते थोळशां राज्यां, नगरांतु मयलल्यां पोळियांचे परंतु." (पान: ५१६.)

ह्या देखीनी 'फेभावार्त' (३री देख पळोवची) आनी 'अनुभावार्थ' (१ ली आनी ४ थी देख पळोवची) हीं उतरां आयल्यांत. 'भावार्त' / 'भावार्थ' उतराक 'फ' ('भावार्त', 'faith' ह्या अर्थाचे पोर्टुगेज उतर) आनी 'अनु' ('अन्' - उतराचे न्हयकारी रूप घडोवपी कूस) लावन हीं उतरां घडल्यांत. सोळाव्या-सतराव्या शेंकड्यांतल्या येवरोपी मिशनरीनी घडयल्लीं हीं नवीं उतरां.

'कोंकणपण', 'क्रिस्तांवपण' हींय अर्शीच नवीं घडयल्लीं उतरां आसुयेत? क्रिस्तांवाचे 'क्रिस्तांवपण' (Christian: Christianity हे भाषेन); क्रिस्तांव न्हय तो 'कोंकणे', कोंकण्याचे 'कोंकणपण'...?

'कोंकणे' उतर मिशनरीचे कोंकणी बरपावळींत दोन अर्थांनी घोळटा. एक अर्थ, 'कोंकणांतलो, कोंकणांत रावपी, कोंकण-कार';

दुसरे अर्थ, 'क्रिस्तांवपण घेवक नाशिल्लो; पुजा, देवस्पूणा वी आदल्या चालींक पाळो दिवपी 'थळावो'. 'वनवाब्याचो मळा' बरपांतल्या सकळल्या अवतरणांत हे दोन्यू अर्थ जाणवतात -

"...आमचे पुर्वज अनुभावार्थी कोंकण, आणी आमिं त्या वंशवर्गा कोंकणस्थळाचे देखनु... आपंचे अभावितु कोंकणे पूर्वज, जे अन्यानाच्या काळोकांतु जिलले, ताचो आठव कल्नु स्वाम्या देवान... मुतित्या मार्ग हाडिले म्होणु." (पानां: २८१, २८२.)

पाढी दियोग रिवैरीन (१५६०-१६३३) रचिल्ली अशें मानतात ते कोंकणीचे पयले वयले (दिवभाशीक) उतरावळींत 'कोंकण', 'कोंकणपण' आनी 'कोंकणे' ह्यो तिन्यू नोंदी मेळटात. 'कोंकण' म्हळ्यार 'जाका काँकांव म्हणटात ती भूय', 'कोंकणपण' म्हळ्यार 'झेंतिलीदाद' वा कोंकणांतल्या लोकांच्यो चाली-रिती, 'कोंकणे' म्हळ्यार, कोंकणांतलो मनीस, आणी जाका 'झेंतियु' म्हणटात तो, अशे ह्या उतराचे अर्थ दिल्ले मेळटात. 'हे उतरावळींत 'क्रिस्तांवपण' हीय नोंद मेळटा आनी ह्या उतराचो अर्थ 'Christandade' (Christianity) असो दिल्लो मेळटा.'

'कोंकणाचो, 'कोंकण-कार' तो 'कोंकणे' हो 'कोंकणो' उतराचो मूळअर्थ. पूण मिशनरीच्या बरपांत 'कोंकणे' उतराच्या अर्थातले 'कोंकण' जायते कडेन पुरायेन शेणिल्लेय पळोवक मेळटा. देखीक, 'वनवाब्याचो मळो' बरपांत सां पायु आनी सां पेद्रू ह्या येवरोपांतल्या, घडये, पोर्टुगेज गोंयां येवचे शेंकड्यांनी वर्सी आदल्या, संतांच्या जिवितांतल्या घडणुकांच्या वर्णनांनीय (अनुभावार्थी) 'कोंकणे' येतात-

१. धा वसांचो बाळक 'मुगितवंतु सां पायु' बंदखण्णीत आसतना "...झुले जाणुवाये, वा अखेपाच्या उतरांनि, येदे भासी, वा सासायेन अनुभावार्थी कोंकण्या वा तुरिकांक पवित्रा फेभावार्थाचें शास्त्र सांगो, की भोवतेकां वरूसां, बुधी म्यानाच्या अभ्यासा ठांय वाचललो शास्त्रप्रविण दिसो..." (पान: ४७४.)

२. "समेस्ता फुँडे क्रिस्ता आमंच्या तारकाची सुमुर्ति सां पेद्रू अनुभावर्थी कोंकण्या लोकांक सांगिली: आणी कौर्नेल्यु म्हळ्यार, त्या व्हडा दलपतिक तागेल्या घरिंच्या समग्रा लोकां सहित, स्वाम्याचे वोळखी, वा फेभावार्थाक हाडिलो." (पान: ४८९.)

सां पायु आनी सां पेद्रू कोंकणांत केन्ना येवक नाशिल्ले. देखन, वयल्या अवतरणांतलीं 'अनुभावार्थी कोंकणे' हीं उतरां येवरोपांतल्या क्रिस्तांव न्हय जाल्ल्या, पूर्वपुरातन मत्तांक, चाली-रितींक पाळो दिवपी, 'झेंतियां'क, इंग्लीशींत जांकां pagan म्हणटात तांकां, उल्लेखून आयल्यांत अशेंच म्हणू येता.

मों. दालगादांच्या कोंकणी-पोर्टुगेज कोशांत (१८९३) 'कोंकणे' हे नोंदी मुखार 'कोंकणांतलो', 'नीज कोंकणी भाशी' आनी pagan हे अर्थ दिल्ले मेळटात. तांगेल्या पोर्टुगेज - कोंकणी कोशांत्य (१९०५) pagan ह्या पोर्टुगेज उतराक एक कोंकणी पर्याय म्हणू 'कोंकणे' उतर आयलां. फादर माफेयांच्या कोंकणी-इंग्लीश, इंग्लीश-कोंकणी कोशांत (१८८३) 'कोंकणे' उतराचो

अर्थ 'a Konkani speaking Hindu' असो दिल्लो मेळ्टा.

पौ. दाल्गाद कोंकणी उत्तराच्या अर्थात 'हिन्दू' हो अर्थ दिनांत हें म्हट्याचें. दाल्गादांची नदर उत्तराच्या मुळाचो थाव घेवपी. थोडी भोव आदर्शवादीय. हे नदरेक 'कोंकणी' म्हट्यार हिंदू हें समीकरण कशी रुचत?

फादर माफेयांनी नदर वस्तुनिश्ट. मुखेलपणान, भाशीक प्रयोगाक शरण वचपी. प्रयोगाचे नदरेन 'कोंकणी' म्हट्यार 'हिंदू' ह्या अर्थाची उवेषणी कशी करूऱ येतली?

दौऱ्याना किसांत 'हिंदू' उतर मेळ्णा खरें, पूण 'वनवाळ्यांचो मळो' बरपांत भोव उग्या प्रमाणांत तें आयलां. देखीक,

"समेस्तां भावार्थ्यां क्रिस्तांवांनि, क्रिस्ता स्वामयाचो केभावार्थ्य आपुल्ये अंतस्करणि धर्म सत्यमानुच्याक, वा मुखि उचारूच्याक कायदो आसा... गरज पडल्यारि, जगप्रथ समेस्तां हुजिर, अनुभावार्थ्यां कोंकण्यां, हिन्दुं मुसलमानां, ज्युदेवां, तुरिकां देखतां, तोचि तो क्रिस्तु आगंचो तारकु सत्यवंतु देव वा सत्यवंतु मनुश्य, आणी ताका सर्वय रचनेन मानु हुर्मति भजना करूच्याक फावो म्होणु, मुडाळ मुखि उचारूचें..." (पान: ४७१)

फक्त हिंदू 'कोंकणी' जालो, वा म्हणुया कोंकणी 'हिंदू', जालो तेना क्रिस्तांव 'कोंकणी' उरलोना. तो 'गोंयकार' जालो.

इतिहास हो आमचो. *A Kind of Absence: Life in the Shadow of History* ह्या पुस्तकांत ज्युआंव दा वैगा कौतिन्यु ह्या इतिहासाचो थाव घेतात.

आयजूय क्रिस्तांव अनुपचारीक उलोवपांत हिंदूक 'कोंकणी' म्हणटात.

हिंदू मात आपणाक 'कोंकणी' म्हणिनात, ते आपणाक 'हिंदू' लेखतात.

होय आमचो इतिहास.

ह्या इतिहासांत 'कोंकणी' 'self' म्हूण पुरायेन शेणलो, 'other' म्हणून्च उरलो. 'ते कोंकणी, आमी न्हय' ही क्रिस्तांवांची भुमिका जाली, जाल्यार 'ते आमकां कोंकणी म्हणटात, आमी हिंदू' ही हिंदूची भुमिका जाली.

'कोंकणी' उत्तरानो मूळ, 'कोंकणांतलो' हो अर्थ पेत्यान पडलो आनी ताचो विस्तारीत, 'हिंदू' हो अर्थ मुखेल जालो.

शणे गोंयबाबाचान ह्या उत्तराक ताचो उडिल्लो मूळ रंग जोडून दिलो. इततेच न्हय, तर ताच्या 'कोंकणांतलो' ह्या रंगा परस 'कोंकणी भाशीक' हो रंग अदीक गाड केलो. 'जाची अस्मिताय कोंकणी तो कोंकणी ह्या नव्या अर्थान शणे गोंयबाबाले बरपावळीत हें उतर घोळपाक लागले.

देखी:

कोंकणी परिशदेचे तिसरे बसकेचे येवकार अध्यक्ष म्हूण केलल्या उलोवपाची शणे गोंयबाब 'भौमानेस्त कोंकण्यांनू' अशी सुरवात करतात. "तुमी कोंकणी ह्या नात्यान हे परिशदेक आयल्यात" अशे

म्हूण ते मुखार सांगतात, "कोंकणी भास उलैल्ली आयकून तुमी कोंकण्याक वळखतात. हशीं तो आनी मराठो तुमकां सारकोच. कोंकण्याक कोंकणी, मराठ्याक मराठो आनी कानड्याक कानडी म्हणु वळसुपाची कुरू पळोवंक गेल्यार तांगेल्यो वेगव्यो-वेगव्यो भासो."

प्रोफेसोर आर्मान्द मिनेझिस हे परिशदेचे अध्यक्ष आशिल्ले. तांचे विशीं शणे गोंयबाब बरयतात - "हिंदुस्तानची बुलबुल, देवी सरोजिनी नायडू, हांगेले भाशेनूच, प्रोफेसोर मिनेझिस हांगेल्या ताळ्यांत गोड सुराची पिल्लक आसा. हे आमगेले कोंकणे बुलबुल. हांचो आमकां अभिमान दिसता."^{१०}

ह्याच उलोवपांत कोंकणीच्या व्याकरणांचो नियाळ घेतना शणे गोंयबाब सांगतात - "सोळाको शेंकडो धरून आज मेरेन कोंकणी भाशेचीं सुमार १९ व्याकरणां जाल्यांत. तंतूतलीं १० व्याकरणां ओवरोपांनी आनी बाकिचीं कोंकण्यांनी रन्ल्यांत."^{११} 'कोंकणी' व्याकरणकारांली शणे गोंयबाबाली वळेरी पळेयात - "सिमांव आल्हरिंज, जे. पीयु नोरोज्ज, जी.ओ. पीरिस, दुवार्ति प्रान्सिस दान्तस, पंडीत सेबास्तियांव रोदोल्फ शणे दाल्गाद, कोनेंग जुजे दे सांत रीत तिसौज, व्ही. जे. जार्नी रंजेल, आगोस्तीज प्रांसिस्क दे सौज, वेंकटेश रामचंद्र प्रभु आनी गोमन्तक छापखानो."^{१२}

शणे गोंयबाबाल्या विचारांत 'कोंकणी'न वेगळेच रूप घेतलें. कोणाक नाका आशिल्लो ही कोंकणो आमचो 'आदर्श' जालो. नव्या कोंकणी समाजाची ही वळख जाली. धर्म, जाती, वाटार - सगलीं वेगळेपणां कुशीक सारून आमचे भितल्ल्या मुळाच्या भाशीक एकचाराच्या तत्वाक जाग हाडपी, आमचे मदलो एकवट घट करपी वळख.

भंगिल्लो कोंकणी समाज सांदेवपाची तांक फक्त ह्या कोंकण्याक आसू येता...

* * *

१. दौऱ्याना क्रिस्ता अंतिम्या कोंकणी, तांपांज इत्तेच्छांव, Dovtrina Christam em Lingoa Bramana Canarim (१६२२) ची दुसरी फोटो-उजवाडावणी, मार्गिन्यु साल्डाच्य (संपा.). लिंज्जोआ : आजीसिंह झंगाल दश कोलानियश, १९४५.

२. वयलोच संदर्भ : पान २४.

३. वयलोच संदर्भ : पान १३०.

४. 'वनवाळ्यांचो मळो, खंड III, मिंगेल द आल्मेदा, १६५८, ५९. Old Konkani Literature - The Portuguese Role पुस्तकांत, ओलिंझोन्यु गोपश (संपा.) चांद : कोंकणी सर्वात प्रकाशन, १९९३. (पानां : १३७-५७५).

५. Vocabulario da Lingoa Canarina com versam Portugueza. Lisboa: Junta de Investigacoes do Ultramar. 1973.

६. वयलोच संदर्भ : पान ७८ (फुडली वेट)

७. वयलोच संदर्भ : पान ८० (फुडली वेट)

८. A Kind of Absence: Life in the Shadow of History; Joao da Veiga Coutinho, Stamford: Yuganta press. 1997.

९. 'येवकार अच्युकांले उलोवप' , शणे गोंयबाब, १९४७ समग्र शणे गोंयबाब खंड १, शाताराम वर्दे वालावलीकार (संपा.) ११७-१७०, पान ११७.

१०. वयलोच संदर्भ : पान १६३.

११. वयलोच संदर्भ : पान १२५, १२६.

१२. वयलोच संदर्भ : पान १२६.